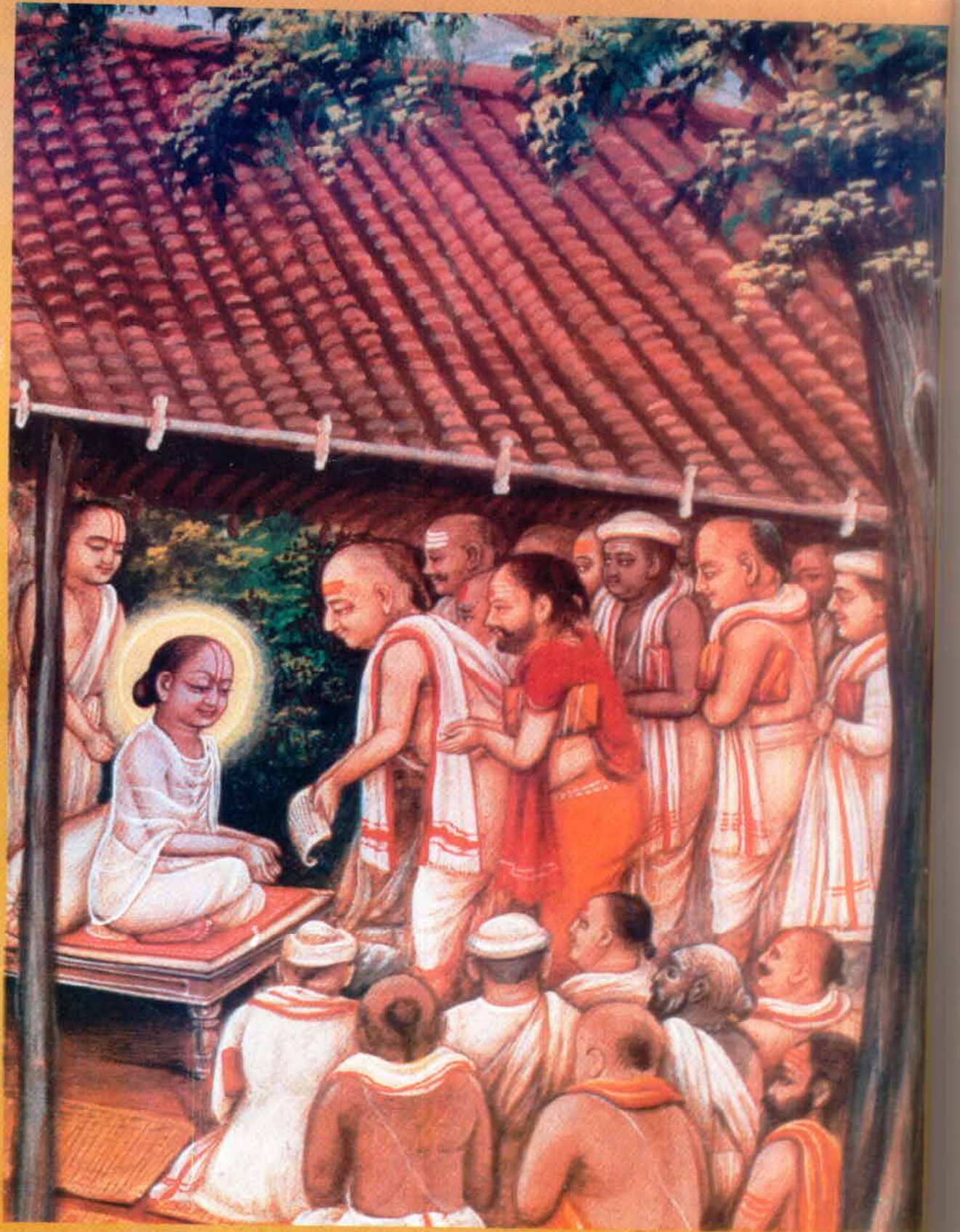

श्री सर्वोत्तम

સાકારબ્રહ્મવાદૈકસ્થાપક:

વિરૂદ્ધ સર્વ ધર્માશ્રય રૂપ નિર્ગુણ બ્રહ્મનેજ સાકાર અને ઐક્યરૂપ હોવાના વાદને સ્થાપન કરનારા શ્રીઆચાર્યજી છે.

અર્થ-ચરિત્રસંગતિ

શ્રી ભાગવતના દ્વાદશ સ્કંધ ભગવાન હરિના દ્વાદશાંગ રૂપ હોવાથી કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન્ સ્વયં એવું ભાગવતમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

કૃષ્ણ આનંદરૂપ સાકાર સ્વરૂપવાન અને આશ્રયરૂપ છે. પોતાની આનંદમયી લીલાઓ સર્ગ-વિસર્ગ આદિરૂપથી ભાગવતમાં આનંદમય બ્રહ્મરૂપે વર્ણન કરવામાં આવી છે, કેમકે સ્વયં વ્યાપક, સર્વત્ર સ્થિત અને જેમાં સમસ્ત બ્રહ્માંડની સ્થિતિ હોય તે બ્રહ્મ સંજ્ઞાથી ઓળખાય છે.

માતૃશરણ યશોદાજીને સ્વમુખમાં સમસ્ત બ્રહ્માંડનાં દર્શન કરાવીને અને અર્જુનને વિરાટ સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવીને શ્રીકૃષ્ણ પોતાની પરબ્રહ્મતા વ્યક્ત કરી, તેવી રીતે પરબ્રહ્મ સ્વરૂપના આનન્દમાત્રકરપાદમુસ્સોદરાદિ બ્રહ્મનું સાકાર સ્વરૂપ, અને આ સાકાર સ્વરૂપની લીલાઓ, સર્વે પરબ્રહ્મ સ્વરૂપમાં શ્રી આચાર્યજી સિદ્ધ કરી બતાવે છે.

આ પ્રકારના બ્રહ્મવાદની સ્થાપના આપે સર્વપ્રથમ સંવત ૧૫૪૮ (સને ૧૪૯૨) માં વિદ્યાનગરની વિદ્વત્ સભામાં કરી, અન્ય વિદ્વાનો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો.

આ સાકાર બ્રહ્મવાદની સ્થાપના વિષ્ણુસ્વામીના સિદ્ધાંત અનુસાર આપે કરી અને આ વિદ્વત્સભામાં વિષ્ણુસ્વામી સમ્પ્રદાયની પુનઃ સ્થાપના કરી તેવો 'સંપ્રદાય કલ્પક્રુમ' 'પ્રદીધ' આદિ ગ્રંથમાં ઉલ્લેખ છે.

આ નામ 'શ્રી ધર્મ' સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય-

વિદ્યાનગર માં પંડિતો સાથે શાસ્ત્રાર્થમાં વિજય પ્રાપ્ત કરવાથી પંડિત સમાજ શ્રી આચાર્યજીને વિજય પત્ર અર્પણ કરે છે.

નામ-સંગતિ

આપે શ્રી વિષ્ણુસ્વામી સમ્પ્રદાય અનુસાર સાકાર બ્રહ્મવાદની સ્થાપના શ્રી ભાગવતના આધારે કરી આ વાત સર્વપ્રામાણ્ય વેદમાં સુસંગત હોવાનું સમજાવવા "વેદપારગ:" નામ કહે છે.

વેદપારગ:

શ્રી આચાર્યજી વેદમાં પારંગત છે.

કોઈપણ કાર્યમાં તેના ફલપર્યતનું જ્ઞાન મેળવવું આવશ્યક બને છે. વેદના જ્ઞાનમાં પણ તેના ફલપર્યત જ્ઞાનનો સંબંધ રહે છે. પ્રસ્થાન ત્રયી (વેદ-ગીતા-બ્રહ્મસૂત્ર) ને જ માનવાવાળા વેદમાં બતાવેલ ફલપર્યત પહોંચી શકે છે કે નહિ? એ વિચારણીય છે કેમકે

“નિગમકલ્પતરોર્ગલિતં ફલં શુકમુખાદમૃતદ્રવસંયુતમ્ ।
પિબત ભાગવતં રસમાલયં મુહુરહો રસિકાઃ ભુવિભાવિકાઃ ॥

(શ્રીમદ્ભાગવત)

વેદરૂપી કલ્પતરૂનું ફળ શ્રીભાગવત છે. જ્યાં ફલયુક્ત વેદનો વિચાર કરવામાં આવે નહિ, ત્યાં વેદના પુરી પારંગતતાનો પ્રયોગ બની ન શકે એટલા માટે ફલ સહિત વેદરૂપ કલ્પતરૂનો પૂર્ણ વિચાર કરવાવાળા શ્રી આચાર્યજી છે.

સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન દષ્ટાંતથી સરળ બને છે. વૈદિક સિદ્ધાંતોનું દષ્ટાંત ભાગવત છે. અને તેથી વેદ-ગીતા-બ્રહ્મસૂત્ર અને ભાગવત આ ચારેયમાં આપ પરમ નિષ્ણાત હોવાના કારણે આપ “વેદપારગ:” છે.

આપે મંગલપ્રસ્થમાં ઢુણડી દીક્ષિતને વેદના અનુલોમ-વિલોમ (સવળા-અવળા) પાઠોથી પરાજીત કર્યા.

વેણી નદી પાસે રવિનાથ વૈદિક શ્રી આચાર્યજીની પરીક્ષા માટે એક એક પદ છોડીને સો પદો આપશ્રીને પૂછ્યા. શ્રી વલ્લભાધીશે રવિનાથ પંડિતના છોડેલા સોએ પદોનો વિલોમ (અવળેથી ગણી શકાય તે રીતે) થી ઉત્તર આપી આપની વેદ પરત્વેની પારંગતતા સિદ્ધ કરી બતાવી.

વેત્રવતીમાં ઓરછાનરેશ રામભદ્ર સમક્ષ વેદમાર્ગનું પ્રતિપાદન કરવાથી રાજાએ આપનો કનકાભિષેક કર્યો.

આ ‘વેદપારગ:’ નામ “જ્ઞાન” ધર્મનું સૂચક છે.

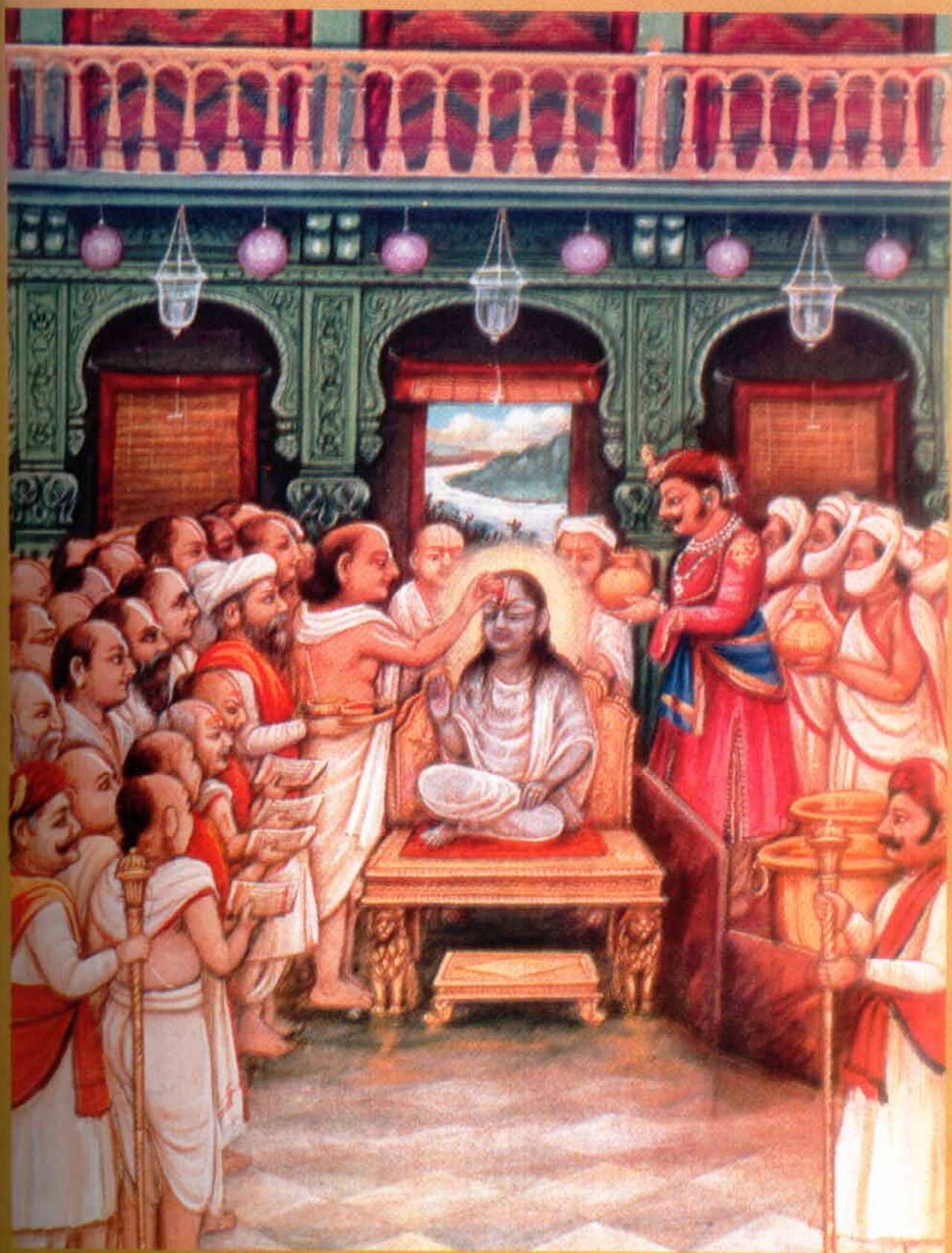
ચિત્ર-પરિચય

ઓરછામાં રાજા રામભદ્ર શ્રી આચાર્યજીને “કનકાભિષેક” કરાવે છે.

નામ-સંગતિ

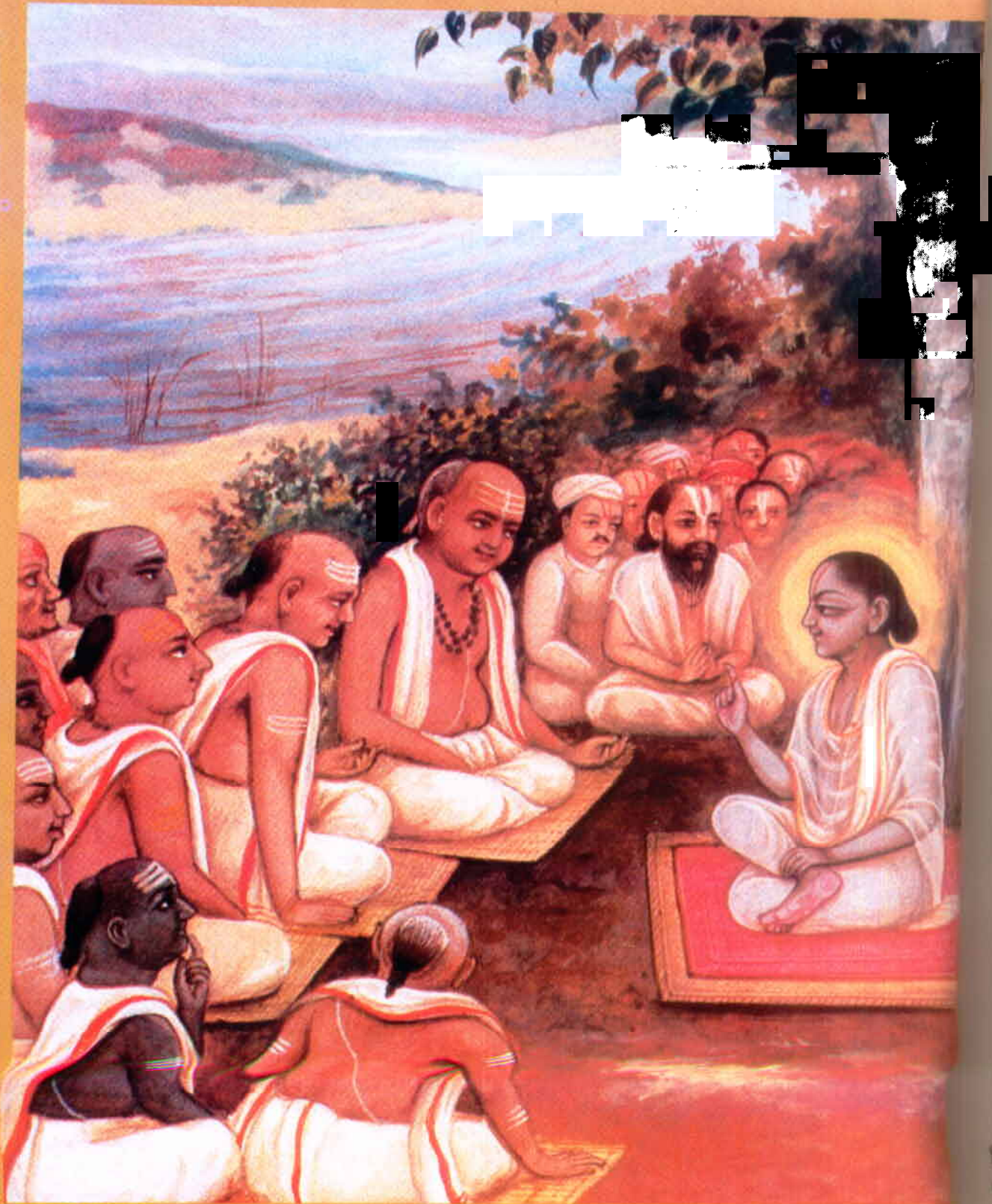
વેદના જુદા જુદા અર્થોથી જુદા જુદા વાદો ઉત્પન્ન થાય છે. તો આપે સર્વ પ્રથમ કયા વાદનું નિરાકરણ કર્યું તે બતાવવા “માયાવાદનિરાકર્તા” આ નામ છે.

श्री सर्वोत्तम

श्री सर्वोत्तम

मायावादनिराकर्त्रे नमः

॥ १० ॥

માયાવાદનિરાકર્તા

શ્રીઆચાર્યજી માયાવાદનું નિરાકરણ કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

માયાવાદના સિદ્ધાંતે બ્રહ્મને નિરાકાર અને નિર્ધર્મક અને જગતને મિથ્યા માનવામાં આવે છે. આ માયાવાદ સર્વ શ્રુતિઓથી વિરુદ્ધ હોવાથી આવે છે. આ માયાવાદ સર્વ શ્રુતિઓથી વિરુદ્ધ હોવાથી આપે આ વાદને નિરાસ કર્યો.

માયાવાદ વિરુદ્ધ શ્રુતિઓ

“તત્સૃષ્ટવા તદેવાનુપ્રાવિશત્ । તદનુપ્રવિશ્ય સત્ત્વાસત્ત્વાભિવન્-નિરુવતત્ત્વાનિરુવતત્ત્વ નિલયનત્ત્વાનિલયન-
ત્ત્વાવિજ્ઞાતત્ત્વ - સત્યત્ત્વાનૃતત્ત્વ સત્યમભવ યદિદં કિન્ચ તત્સત્યમિત્યાવક્ષતે તદવ્યેષ શ્લોકો ભવતિ” “સત્
ત્ત્વમિદં બ્રહ્મ”

આ શ્રુતિઓ માયાવાદથી વિરુદ્ધપણું બતાવે છે.

સનૈવ રમે । સ ઈક્ષાંચક્ર પ્ર. ૬-૩ તસ્માદેકાકી ન રમતે । સ દ્વિતીયમૈચ્છત્ । સ હૈતાવાનાસેતિ- (બૃ. ૧-૪-૩)

આવા પ્રકારના અલૌકિક આકારને શ્રુતિઓ નિષેધ ન કરતાં બ્રહ્મનું સાકારત્વ અને સધર્મકત્વ સિદ્ધ કરે છે. બ્રહ્મનું સર્વરીતે નિરાકારપણું છે. એવો શ્રુતિઓનો જો અભિપ્રાય હોત તો સદેવે ઈક્ષાંચક્રે થી આકાર પ્રતિપાદન ન કરત. વ્યાસ સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે -

પ્રકૃતૈતાવત્યં હિ પ્રતિષેધતિ તતો બ્રવીતિ ચ ભૂયઃ ૩-૨-૨૨

બ્રહ્મનાં પ્રાકૃત આકારનો શ્રુતિઓ નિષેધ કરે છે પણ અલૌકિક આનંદ આકારનો નિષેધ કરતી નથી અને સાકારપણું સિદ્ધ કરે છે.

બ્રહ્મને નિરાકાર વર્ણવતી શ્રુતિઓનો આશય અસ્થૂલમનળહસ્ત્વમ્ વિગેરેથી બ્રહ્મ લૌકિક દેહાદિ પ્રાકૃત આકારવાળું નથી પરંતુ આનંદમાત્રકસ્પાદમુસ્તોદરાદિ આવા અલૌકિક આકારવાળું બ્રહ્મ હોવાનો છે.

સંપૂર્ણ શ્રુતિઓનો સમન્વય અને યથાર્થ હાર્દ ત્યારે જ બની શકે જો બ્રહ્મમાં સર્વકર્તૃત્વ અને વિરુદ્ધમાશ્રયત્વ છે. તબું માનવામાં આવે. શ્રુતિઓના એકદેશી અર્થો કરી બ્રહ્મને ધર્મિક અને માયાનું સર્વકર્તાપણું માનવાથી શ્રુતિઓનો સમન્વય સાધી ન શકાય. અને તેથી જ બ્રહ્મની શ્રી-પુષ્ટિ-ગિરા-કાન્તા આદિ અનંદ શક્તિમાંની એક શક્તિને માયા માની બ્રહ્મનું જ સર્વકર્તાપણું સ્વીકારી આચાર્યશ્રીએ માયાવાદને તુચ્છીકૃત આલેખ્યો. માયાના સ્વરૂપનું વર્ણન ‘ભક્તિ મકરંદ’માં આ પ્રમાણે છે

દેવસ્ય યા ગુણમયીયહ દુરત્યયા ચ
માયાવિદામપિ વિમોહકરી નિતાન્તમ
વિક્ષેપજાલ જનની વિવિધં પ્રદશ્ય
સન્માર્ગવર્તિન ઇયં કુરુતેઽન્તરાયમ્

ગુણમયી, દુઃખથી તરી શકાય, અત્યંત મોહાકારી, વિક્ષેપ જાલપાયરનારીક વ્યામોહ દર્શાવનારી સન્માર્ગ ચાલનારાઓ અંતરાય કરનારી ભગવાનની માયા છે.

રામાનુજાચાર્ય માયાને આશ્ચર્યાત્મિકા કહે છે.

ભાસ્કરાચાર્ય અર્થશૂન્ય પ્રત્યય-વિશ્વાસને માયા કહે છે. ભાગવત અષ્ટમ સ્કંધમાં નટલગ્નમૂઢ માયામિઃ મારેશાન્નો ઝિગીષસીતિ । પ્રથમ સ્કંધમાં અપશ્યતપુરુષં પૂર્ણ માયાં ચ તદુપાશ્રયામ । યયા સંગ્રાહિતો જીવ આત્માનં ત્રિગુણાત્મકમ્ । પરોઽપિ મનુતેઽનર્થ તત્કૃતર્ચ્ચાઽભિપચતે ॥

પૂર્ણ પુરુષને આશ્રયે રહેલી માયાથી મોહ પામેલો જીવ ત્રિગુણથી પર એવા આત્માને ત્રિગુણાત્મક માને છે, અને માયા કરેલા અનર્થો ભોગવે છે.

આ પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે કે "ઈશ્વરની જે વ્યોમોદિકા શક્તિ તે માયા જાણવી."

ગીતાજીમાં પણ દૈવી હયેષા ગુણમયી મમ માય હુરત્યતા માયાને સૂક્ષ્મ અને પ્રકૃતિ પણ કહે છે. સત્વાદિ ગુણો ભગવાન પ્રગટ થયા છે. સૃષ્ટિક્રિડામાં વચિત્ર્યાર્થે માયામાં આ ગુણો ભગવાને સ્થાપન કર્યા તેથી તે ગુણમયી કહેવાય છે. ભગવાન ભગવાનની શક્તિ ઉભય અભિન્ન છે. એકજ છે. ભગવાન અને ભગવાનના ધર્મો એકજ છે. આ સર્વભવન સામર્થ્ય માયા,

શ્રી રૂપત્વાન્ન તદ્રૂપમાંકૃતિઃ સ્ત્રી નિગદ્યતે
સ્વભોગાય તથા દૈત્યમોહાય ચ સદા હિ સા

પ્રભુને સ્વભોગાર્થ અને દૈત્યોને વ્યામોહ કરવાને માયા ઉપયોગી છે. સાકાર બ્રહ્મ જીદુ અને નિરાકરણ બ્રહ્મ જીદુ મિથ્યાભાસ માયાથી ભ્રાન્ત થયેલા કહે છે અને જીવોને ઉલટે રસ્તે લઈ જતા હોવાથી શ્રી આચાર્યજીએ આવા કલ્પિત વેદ માયાવાદનો નિરાસ કર્યો.

માયાવાદનું આ રીતે નિરાકરણ કરી શ્રી આચાર્યજીએ કૃષ્ણાનદી તીરે પીપલવૃક્ષ નીચે તૈલંગી માયાવાદીઓને પરાજીત સાકાર બ્રહ્મવાદની પુષ્ટિ કરી પોતાનું માયાવાદ નીરાકર્તા સ્વરૂપ પુરવાર કરી બતાવ્યું.

આ નામ 'વૈરાગ્ય' ધર્મ સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

આપશ્રી કૃષ્ણાનદીના તટ પર માયાવાદિ તલંગોને પરાજિત કરી રહ્યા છે.

નામ-સંગતિ

વેદના આધારે માયાવાદ સિવાય પણ અનેક વિદ્વાનોએ અન્યવાદો પ્રગટ કર્યા છે. આ વાદોનો પણ આપે સ્વીકાર નિરાસ કર્યો ? તે સમજાવવા 'સર્વવાદિનિરાસકૃત' આ નામનું વર્ણન કરવામાં આવે છે.

इस “कनकाभिषेक” (संवत् १५४८ : सन् १४१० के लगभग) का उल्लेख ओरछा राज्य के “प्रतापवंशार्णवम्” (दशम अंश) ग्रन्थ में भी प्राप्त है, जो इस प्रकार है -

रामभद्रो यदा राजा राजतेवै स्वपत्तने ।
तदा श्रीवल्लभाचार्य कृपया तु समागतः ॥२७॥
परिक्रमाया व्याजेन वैष्णवैः सह संगतः ।
मायावादनिराकर्ता भक्तिमार्गप्रवर्तकः ॥२८॥
जगद्गुरुः समुद्धर्ता जगती गतिदायकः ।
श्रीकृष्णस्यावतारस्तु मुखाधिष्ठातृ पावकः ॥२९॥
स्वसीमान्तं समागत्य राज्ञा सम्पूजितो मुदा ।
विनयावनतेनैव स्वसभायां प्रवेशित ॥३०॥
स्मार्तानां वैष्णवानां च यत्र वादः पूरा भवत् ।
श्रुत्वा प्रसंगमाचार्यैरुक्तं कोऽयं विवादकः ॥३१॥
नृपेणोक्त विवादेन स्मार्तानां दृश्यते जयः ।
विवादावसरे स्मार्तैः सभायां स्थाप्यते घटः ॥३२॥
उच्यते वेदमन्त्रास्ति घटे देवी सरस्वती ।
सत्यं वदेदियं यत्तु मार्गं सत्य एव हि ॥३३॥
घटे शब्दो हि भवति स्मार्तानां मार्गवाचकः ।
अतो भवन्ति जेतारः स्मार्ता भक्ताः पराजिता ॥३४॥
श्रुत्वेदमुक्त माचार्यैर्विवदन्तु मया सह ।
कृते विवादयाचार्यैर्युक्ताभिस्ते पराजिताः ॥३५॥
घटाच्छब्दोऽपि नो जातः क्रुद्धाजधनुश्च ते घटम् ।
देवीमूचुस्त्वयास्माकं पन्थानो रक्षकः कथम् ॥३६॥
सभायामपमानश्च मुखध्वंसश्च नः कृतः ।
देव्योक्तमिति रे मूर्खापत्यग्रेहं कथं ब्रुवे ॥३७॥
प्राकृतः कोऽपि चेन्मर्त्यस्तदग्रे कथनं भवेत् ।
दासी कोट्यो मत्सदृशाः येषां पादः पुरस्थिताः ॥३८॥
लज्जां विहाय पत्यग्रेहयोग्यं भाषणं स्त्रियः ।
एवं पराजिताः स्मार्ताः वैष्णवा जयकाशिनः ॥३९॥
तदा प्रसन्नं राजानमाचार्य इदमूचिवान् ।
सत्योहि वैष्णवे मार्गः सस्यात् श्रीकृष्णभाषितः ॥४०॥
एतस्य सडिनः शाक्ताः कथं जेष्यन्ति मे पुरः ।
वैष्णवः श्रीप्रभोरंगो भेदोहं गां गिनोः कथम् ॥४१॥
प्रसन्नेन तदाराज्ञा सुवर्णेनाभिषेचितः ।
वैष्णवैर्बाह्यैः सर्वैस्तिलकादिभिरचितः ॥४२॥

श्री सर्वोत्तम

सर्ववादिनिरासकृते नमः

॥ ११ ॥

“સર્વવાદિનિરાસકૃત્”

શ્રીઆચાર્યજી અન્ય સર્વ વાદિયોને નિરાસ કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

આપે જેવી માયાવાદનો નિરાસ કર્યો તેવી રીતે બ્રહ્મવાદ અતિરિક્ત અન્ય વાદીઓને પણ નિરાસ કર્યા.

સંવત ૧૫૪૬ માં આપશ્રી ઉજ્જૈન પધાર્યા ત્યાં સાંદિપનિકૃષિના આશ્રમ નજીક આપનો મુકામ હતો. તે સમયે એક પીપળાનું પાન આપની પાસે ઉડીને આવ્યું. આપશ્રીએ તે પાનને જમીનમાં રોપ્યું જે એકજ રાત્રિમાં વૃક્ષ બની ગયું. આ ચમત્કાર જોઈ ઉજ્જૈનના અન્ય મતમતાંતર વાદીઓ આપની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા આવી શક્યા નહિ. પરંતુ જ્યારે આપશ્રીએ ભાગવત પ્રવચનનો પ્રારંભ કર્યો ત્યારે શ્રીમહાદેવજી સાંભળવા પધાર્યા શ્રી આચાર્યજીએ શ્રી મહાદેવને કહ્યું કે અમો તો અહિં બ્રહ્મવાદનું સ્થાપન કરવા આવ્યા છીએ અને અમારી સામે કોઈ વાદી શાસ્ત્રાર્થ કરવા આવતા નથી, તો આપ તેઓને પ્રેરણા કરી શાસ્ત્રાર્થ કરવા મોકલો. ત્યારે શ્રી મહાદેવજીની પ્રેરણાથી અન્યવાદીઓ શાસ્ત્રાર્થ કરવા શ્રી આચાર્યજી પાસે આવ્યા. આપશ્રીએ સર્વવાદીઓને નિરૂત્તર કરી બ્રહ્મવાદ સ્થાપન કર્યો. આવી રીતે ઉજ્જૈન વગેરે સ્થાનો ઉપર આપે સર્વવાદીઓને નિરાસ કર્યા.

આ સર્વવાદિનિરાસકૃત્ નામ ‘ધર્મી’ સ્વરૂપ છે.

ચિત્ર-પરિચય-

ઉજ્જૈન માં પીપળાના પાનને રોપવાથી તાત્કાલિક જ વૃક્ષ ઉગી ગયું. અને તે સ્થળે શ્રી મહાદેવજી પરોક્ષ ઉપસ્થિતિમાં માયાવાદિયો તથા અન્ય મતાંતરવાદીઓને પરાજીત કરી રહ્યા છે.

નામ-સંગતિ-

જો આપ તમામ વાદોનો જ નિરાસ કરે છે તો આપનો કોઈ અભીષ્ટ માર્ગ તો હોવો જોઈએ ને ? અને છે તો તે કયો માર્ગ ? તે બતાવવા ‘ભકિતમાર્ગાબ્જમાર્તંડ’ નામથી જણાવે છે.

ભક્તિમાર્ગાબજમાર્તઃ:

શ્રીઆચાર્યજી ભક્તિમાર્ગરૂપ કમલના સૂર્ય છે.

અર્થ-ચરિત્ર -સંગતિ

કમલ નો વિકાસ જેમ સૂર્યથી થાય છે તેમ ભક્તિમાર્ગનો વિકાસ શ્રી આચાર્યજીથી થયો. કમલના દષ્ટાંતથી પુષ્ટિભક્તિ જે કોમલ, તાપહારી અને મનોહર છે તેનો વિકાસ સૂર્યરૂપ આપથી થયો છે.

સાકાર બ્રહ્મવાદ-રસાત્મક બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ અને તેની 'માનંદમયી લીલા વિગેરેનું' વિશેષ પ્રકારે પ્રતિપાદન એ પુષ્ટિભક્તિના વિકાસનું રૂપ છે.

‘ભક્તિયોગો બહુવિધો’ હોવાથી ભક્તિમાર્ગની અનેક શાખાઓ પ્રસરેલી છે અને તેથી ભક્તિમાર્ગીય શુદ્ધ શરણાગતિનો માર્ગ સમજવો, દેવી જીવો માટે દુષ્કર બનાવવા કારણે સંવત ૧૫૪૯ માં શ્રી ગોકુળમાં ગોવિંદ ઘાટ ઉપર શ્રાવણ સુદ એકાદશીની મધ્યરાત્રિએ સાક્ષાત્ પુર્ણ પુરૂષોત્તમે પ્રગટ થઈ શ્રી આચાર્યજીને બ્રહ્મસંબંધનો ઉપદેશ કર્યો. તદ્અનુસાર આપે ભક્તિમાર્ગનો વિકાસ કર્યો.

આ નામ ‘ઐશ્વર્ય’ ધર્મ સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ગોકુલમાં ગોવિંદ ઘાટ ઉપર શ્રાવણ સુદ એકાદશીની મધ્યરાત્રિમાં ભગવાન પ્રગટ થઈ બ્રહ્મસંબંધની આજ્ઞા કરે છે.

નામ-સંગતિ

આ ભક્તિમાર્ગીય શુદ્ધ શરણાગતિના માર્ગમાં શ્રીઆચાર્યજીએ કયા જીવોના ઉદ્ધારની વિશેષતા બતાવી ? તે જણાવતા ‘સ્ત્રીશૂદ્રાદ્યુદ્ધતિશ્ચમઃ’ એ નામ કહે છે.

